

Література

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1 Загальна частина / [редкол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін.]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 592 с.
2. Рябченко О. П. Основи адміністративного судочинства в Україні : навч. посіб. / [О. П. Рябченко, В. І. Бутенко, М. М. Ясинок та ін.]. – Суми : МакДен, 2008. – 200 с.
3. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України : у 2 т. Т. 2 / В. К. Матвійчук, І. О. Хар ; за заг. ред. В. К. Матвійчука. – К. : Алерта ; КНТ, 2008. – 752 с.
4. Штефан М. Й. Цивільний процес : підруч. для юрид. спец. вищ. закл. освіти / М. Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 1997. – 608 с.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 1 / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – 672 с.
6. Чернушенко Є. А. Апеляційне провадження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Є. А. Чернушенко. – О., 2004. – 20 с.
7. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України : навч. посіб. / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. – К. : Прецедент, 2007. – 531 с.
8. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / [С. В. Ківалов, О. І. Харитоновна, О. М. Пасенюк, М. Р. Аракелян ; за ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитоновної]. – Х. : Одиссей, 2005. – 552 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін. ; за заг. ред. С. С. Бичкової]. – К. : Атіка, 2008. – 840 с.
10. Березина Н. В. Судебная защита прав в сфере «собственно» административно-правовых отношений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право». – Львов, 1984. – 22 с.
11. Боннер А. Т. Судебный контроль в области государственного управления : учеб. пособие / А. Т. Боннер, В. Т. Квиткин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 111 с.

Надійшла до редколегії 09.08.2010.

УДК 351.74+343.224.1(477)

Є. П. ФИЛИПЕНКО,
здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДІВ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД НЕПОВНОЛІТНІХ

Розглянуто окремі форми та методи діяльності органів внутрішніх справ України. Виокремлено особливості методів їх діяльності щодо забезпечення прав та свобод неповнолітніх та необхідність комплексного застосування методів переконання та примусу.

ФИЛИПЕНКО Е. П. ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ПРАВ И СВОБОД НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Рассмотрены отдельные формы и методы деятельности органов внутренних дел Украины. Выделены особенности методов их деятельности по обеспечению прав и свобод несовершеннолетних и необходимость комплексного применения методов убеждения и принуждения.

FILIPPENKO Y. FEATURES OF POLICE ACTIVITY METHODS ON GUARANTEEING RIGHTS AND FREEDOMS OF JUVENILES

Separate forms and methods of Ukrainian police activity are considered. Peculiarities of methods of their activity on guaranteeing rights and freedoms of juveniles and necessity for complex implementation of persuasion and compulsion methods are separated out.

Забезпечення прав і свобод людини ґрунтується на створенні найбільш сприятливих умов для їх ефективної реалізації, що є завданням органів держави, особливе місце серед яких посідають правоохоронні органи, які діють у межах своєї компетенції за допомогою відповідних форм та методів. Органи внутрішніх

справ України (далі – ОВС), які є ланкою правоохоронної системи, що покладає на них обов'язок захищати права і законні інтереси громадян від будь-яких посягань [1, с. 4–5], у своїй діяльності щодо забезпечення прав та свобод людини та громадянина, в тому числі неповнолітніх, використовують комплекс

зазначених форм і методів, які здійснюються її співробітниками в конкретних ситуаціях.

Проблеми форм та методів забезпечення прав і свобод людини та громадянина досліджувались такими вченими, як О. М. Бандурка, В. В. Голіна, І. П. Голосніченко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. Ф. Зелінський, В. І. Лиховид, В. М. Плішкін, Л. Л. Попова, В. П. Петков тощо. Однак методи діяльності органів внутрішніх справ України щодо забезпечення прав та свобод неповнолітніх потребують додаткового вивчення через наявність своїх особливостей та необхідності їх вдосконалення на теперішній час, що і є **метою** статті.

Так, під формами діяльності органів публічної влади розуміють зовнішній аспект їх функціонування, тобто сукупність однорідних дій, які здійснюються у певних організаційних рамках, визначених законодавством [2, с. 57]. Інакше кажучи, форми діяльності – це однорідна діяльність органів публічної влади, через які реалізуються їх функції. Таким чином, під формою діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав та свобод людини можна розуміти сукупність однорідних конкретних дій їх працівників, пов'язаних зі створенням оптимальних умов для вільної реалізації особистих прав та свобод людини, а також спрямованих на попередження та усунення негативних факторів, що ускладнюють їх реалізацію.

На нашу думку, формам діяльності органів внутрішніх справ притаманна універсальність, оскільки діяльність ОВС щодо реалізації їх завдань та функцій здійснюється в рамках тих форм, які визначено для них законом, – організаційна та юридична форми тісно пов'язані і взаємодіють одна з одною та проявляються як у діяльності ОВС щодо забезпечення прав та свобод людини та громадянина, так і в діяльності щодо реалізації прав та свобод неповнолітніх.

Отже, організаційна форма має своєю метою сприяння створенню ефективних умов, за яких співробітники міліції реалізують свої повноваження, в тому числі з метою забезпечення прав та свобод неповнолітніх. Це досягається створенням умов функціонування системи органів внутрішніх справ як внутрішньо-організаційно, так і зовнішньо-організаційно. Означене забезпечується як фінансовим і технічним забезпеченням підрозділів, організацією спеціальної підготовки при проведенні операцій та реалізації тактичних заходів, так і вирішенням проблем створення умов для реалізації громадянами своїх прав та

свобод, а також наданням їм певної інформації, виданням відповідних рішень та адміністративно-правових актів. Наприклад, це може бути організація взаємодії підрозділів органів внутрішніх справ з іншими територіальними та лінійними ОВС, службами у справах дітей, адміністраціями навчальних закладів щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх, або організаційні заходи щодо розшуку неповнолітніх, що пішли з дому та не повернулись, а також видача паспорта неповнолітній особі з моменту досягнення нею 16 років, затримання та повернення до дому неповнолітньої особи, яка жебракує та займається бродяжництвом, що створює умови для реалізації ними своїх прав та свобод тощо.

Юридична форма охоплює нормотворчу, правозастосовну і правоохоронну діяльність [3, с. 122]. Органи внутрішніх справ України видають відомчі нормативні акти, які дозволяють їх підрозділам виконувати функції також забезпечення прав та свобод неповнолітніх. Це реалізується шляхом застосування правових норм із прийняттям державно-владних рішень для реалізації прав та свобод. Отже, у системі гарантій прав і свобод людини правозастосування підпорядковане завданням охорони прав, тобто припиненню, розкриттю і розслідуванню злочинів та адміністративних проступків [4, с. 142–145]. Задля усунення обставин, що перешкоджають здійсненню прав та свобод або порушують їх, органи внутрішніх справ здійснюють свою правоохоронну функцію, зокрема міліції надані повноваження щодо припинення такої поведінки і застосування до правопорушників спеціальних заходів державного примусу [5]. Тому правоохоронну форму діяльності ОВС можна визначити як одну з найважливіших, бо вона пов'язана із захистом прав і свобод людини, а також зі створенням найбільш сприятливих умов для їх реалізації.

Таким чином, організаційні та юридичні форми діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав та свобод неповнолітніх існують комплексно та спрямовані на створення оптимальних умов для їх реалізації, охорони та захисту у разі порушення.

Методи діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення основних прав і свобод людини, так само як і її форми, досить різноманітні. У загальноприйнятому розумінні термін «метод» означає спосіб чи прийом здійснення чого-небудь [6, с. 54–61]. Виходячи з цього під методами будь-якої діяльності

слід розуміти способи, прийоми, засоби, які використовуються для досягнення поставленої мети і становлять зміст цієї діяльності. У державному управлінні під методами розуміють засоби практичної реалізації завдань та функцій діяльності органів управління [7]. Так, метод управління – це спосіб здійснення управлінських функцій, впливу суб'єкта управління на об'єкт (колектив, групу осіб чи одну особу) [3, с. 146].

Універсальними методами державної діяльності, які використовуються в усіх галузях та сферах, на всіх її рівнях, а в багатьох випадках – ще й визначають зміст та конкретний прояв інших методів, є переконання та примус. Ці методи найпоширеніше відбиваються через механізм прав та обов'язків, підкреслюють особливості відносин влади і підпорядкування. Деякі науковці розглядають також метод заохочення [6, с. 190].

На нашу думку, у сфері діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав та свобод неповнолітніх у більшості випадків можна навіть говорити про комплексне використання методів переконання і примусу. Слід відзначити, що у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ України переконання і примус реалізуються в запобіжній роботі для виявлення причин та умов, які сприяють учиненню правопорушень неповнолітніми, та правопорушень, що порушують їх права та свободи; виявлення адміністративних правопорушень та осіб, які їх учинили; здійснення оперативно-розшукових заходів, виявлення злочинців та осіб, що вчиняють злочини; здійснення розшуку неповнолітніх; виявлення неповнолітніх, що займаються бродяжництвом та жебракуванням; провадження дізнання й попереднього розслідування; застосування до правопорушників заходів адміністративної відповідальності; здійснення нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, та неповнолітніми із неблагополучних родин тощо. Слід, проте, зазначити, що головну роль у діяльності органів внутрішніх справ, особливо щодо неповнолітніх, як за обсягом, так і за порядком застосування відіграє метод переконання.

Під переконанням розуміють засіб впливу на свідомість та поведінку людей, комплекс виховних, роз'яснювальних та заохочувальних заходів, які здійснюються з метою підвищення свідомості, організованості та дисциплінованості, сумлінного дотримання громадянами всіх правових норм [4, с. 168–170]. Тобто переконання – це здійснення виховних,

роз'яснювальних і заохочувальних заходів з метою формування у громадян розуміння необхідності чіткого виконання вимог законів та інших правових актів.

Особливе значення цей метод має для забезпечення прав і свобод неповнолітніх, тому що роз'яснення прав та свобод, а також реальних можливостей їх реалізації необхідно проводити у такому віці, коли людина формується морально та психічно, формує свої моральні цінності та універсальну модель поведінки та дозволяє закріпити у свідомості неповнолітнього потрібні правові погляди та принципи поведінки, і таким чином він набуває відповідного рівня правової культури та правосвідомості. Таким чином, не можна недооцінювати значення правового виховання для профілактики вчинення правопорушень особою у майбутньому.

Головною особливістю застосування методу переконання щодо забезпечення прав та свобод неповнолітніх органами внутрішніх справ є неможливість розглядати неповнолітнього окремо від того середовища, в якому він знаходиться, – родина, навчальний заклад, найближче оточення. Факторами, які сприяють порушенню прав та свобод неповнолітніх за місцем їх проживання, можуть бути незгода між батьками і відсутність чітких дисциплінарних і педагогічних вимог у родині; психічні порушення і кримінальна поведінка батьків; низький соціальний статус родини та погані житлові умови [8, с. 89], а також родини, де негативний вплив на підлітків здійснюють не батьки, а інші особи, які проживають спільно (старші брати і сестри), вплив яких частіше набагато сильніший. Робота з такими родинами має здебільшого профілактичну мету. Для ефективної профілактики потрібно як усунути негативні умови, що утворюють конкретні життєві ситуації, так і виявити обставини, що негативно впливають на моральне формування особистості. Отже, така робота має проводитися систематично (постійне відвідування неповнолітніх за місцем мешкання з метою виявлення передумов порушення їх прав та свобод, роз'яснювальні бесіди з батьками та неповнолітніми з метою їх правового виховання, контроль відвідування неповнолітніми навчальних закладів тощо).

Таким чином, до заходів переконання можна віднести облік неповнолітніх правопорушників та повнолітніх, що своїми діями порушили права та свободи неповнолітніх, неблагополучних родин з метою їх подальшого

виховання (економічне, правове, моральне тощо), що обов'язково ґрунтується на особистому прикладі; робота у навчальних закладах – проведення лекцій та бесід, підвищення правового виховання підлітків, критика проти-правної поведінки, підтримка діалогу з неповнолітніми тощо.

Отже, в органах внутрішніх справ останнім часом особливого значення набуває профілактична діяльність та організація виховної роботи. Виховна робота допомагає створити необхідні умови для підвищення рівня правосвідомості як людей, так і працівників міліції, оскільки засоби виховного характеру дозволяють більш ефективно впливати на свідомість та волю людини. Головне при переконанні – обґрунтування тієї чи іншої ідеї і наведення вдалих прикладів. Людина, переконавшись у правильності та раціональності цих ідей, переконань, приймає їх як належне і потім дотримується їх у своєму житті [9]. Крім того, попередження порушень прав та свобод неповнолітніх передбачає усунення причин та умов, які їх породжують, що тим самим створює реальні передумови для поступового послаблення суспільної небезпеки таких правопорушень. Профілактика – найгуманніший і найефективніший засіб скорочення кількості порушень правових норм, оскільки він пов'язаний із такими заходами з боку держави і суспільства, які здатні не тільки виявити правопорушення, а й встановити й усунути причини та умови, що їм сприяють, утримати людину від їх порушення [10, с. 180].

Держава поряд із засобами переконання застосовує і засоби примусу до осіб, що вчиняють правопорушення. Державний примус у нашій країні є допоміжним методом державного впливу, здійснюється на базі переконання і лише після його застосування.

Оскільки застосування примусових заходів істотно зачіпає права і свободи людини, їх застосування, особливо до неповнолітніх, можливе лише у випадках, викликаних особливою необхідністю, що випливають із завдань, які виконуються органами внутрішніх справ. Це забезпечення безпеки, прав і свобод людини; забезпечення державного суверенітету та цілісності України; рятування життя і майна людей; попередження, припинення, розслідування адміністративних проступків та злочинів, притягнення винних до відповідальності; забезпечення громадського порядку та громадської безпеки; ліквідація стихійних лих, їх наслідків, надзвичайних подій тощо. Право на

застосування цих заходів надане Конституцією та законами України, у яких визначено повноваження, підстави та порядок реалізації примусових заходів, гарантії прав і свобод осіб, що підпадають під їх вплив, та має деякі особливості стосовно забезпечення прав і свобод неповнолітніх.

Примусові заходи різноманітні за своїм характером, складом, засобами реалізації. На нашу думку, до єдиного комплексу заходів державного примусу слід віднести заходи адміністративного примусу, заходи кримінально-процесуального примусу та заходи кримінального примусу. Однак у своїй діяльності щодо захисту прав та свобод неповнолітніх органи внутрішніх справ найчастіше використовують примус, урегульований нормами адміністративного права, тобто адміністративний примус.

Під адміністративним примусом прийнято розуміти застосування відповідними суб'єктами до осіб, які не перебувають у їх підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання останніх передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового, особистісного та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, шляхом попередження і припинення правопорушень, покарання за їх учинення [11, с. 35].

Зазначимо, що заходи адміністративного примусу поділяються на заходи адміністративного попередження; адміністративного припинення, адміністративного стягнення. Вони реалізуються в ході адміністративної діяльності органів внутрішніх справ з метою підтримання громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, попередження адміністративних правопорушень та злочинів, припинення і розгляду справ про адміністративні правопорушення та притягнення винних до відповідальності, забезпечення порядку в умовах надзвичайних ситуацій тощо.

Таким чином, до заходів щодо забезпечення прав та свобод неповнолітніх можна віднести заходи, визначені законами України «Про міліцію» та «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»:

– вимога припинити протиправну поведінку та перевірка документів;

– доставлення порушника, зокрема й дітей, які вчинили адміністративне правопорушення, але не досягли віку, з якого настає адміністративна відповідальність, на строк до трьох годин для встановлення особи, обставин учинення

правопорушення та передачі їх батькам чи особам, які їх замінюють, або до приймальників-розподільників для дітей;

– особистий огляд та огляд речей, за наявності законних підстав; вилучення документів і предметів, що можуть бути речовими доказами правопорушення або використані на шкоду здоров'ю дітей;

– привід осіб, які ухиляються від явки за викликом в орган внутрішніх справ, а також викликання дітей, їх батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), а також інших осіб у справах та інших матеріалах про правопорушення;

– взяття на облік та внесення офіційного застереження про неприпустимість протиправної поведінки, облік осіб, які втягують дітей в антигромадську діяльність, та облік правопорушників, що не досягли 18 років, які потребують медичної допомоги, у тому числі звільнених зі спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформування відповідних служб у справах дітей;

– адміністративне затримання неповнолітніх; сповіщення про адміністративне затримання дитини батьків або осіб, які їх замінюють, а в разі вчинення злочину – органів прокуратури та відповідні служби у справах дітей;

– накладення адміністративних стягнень,

передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення; складення протоколів про адміністративні правопорушення дітей, а також їх батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей;

– внесення подань до державних органів, підприємств, установ, організацій, посадовим особам про необхідність усунення причин та умов, які сприяли вчиненню правопорушень, в тому числі правопорушень неповнолітніх;

– застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї з обмеженнями щодо застосування до малолітніх осіб тощо.

Як підсумок слід зазначити, що форми та методи діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав та свобод неповнолітніх становлять собою систему, тобто цілісну, внутрішньо узгоджену сукупність, а тому мають застосовуватися комплексно, на міцній науковій основі, з урахуванням специфіки правового статусу неповнолітніх та зовнішніх факторів. Саме комплексний підхід у цьому питанні надасть можливість створити оптимальні умови для реалізації прав та свобод неповнолітніх, захистити їх від протиправних посягань та зменшити кількість підліткових правопорушень.

Література

1. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : підручник / [за ред. І. П. Голосніченка, Я. Ю. Кондратьєва]. – К. : КМУЦА, 1999. – 178 с.
2. Ярмиш О. Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : підручник / О. Н. Ярмиш, В. О. Серьогін. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 653 с.
3. Адміністративне право України : підручник / [за ред. Ю. П. Битяка]. – Х. : Право, 2000. – 520 с.
4. Васильєв А. С. Административное право Украины (общая часть) : учеб. пособие / Васильєв А. С. – Х. : Право, 2001. – 316 с.
5. Негодченко О. В. Особливості організаційних форм діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення реалізації конституційних прав та свобод людини / Негодченко О. В. // Вісник Одеського юридичного інституту. – 2003. – № 1. – С. 8–13.
6. Колпаков В. К. Адміністративне право : підручник / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
7. Хальота А. Методи діяльності органів внутрішніх справ по забезпеченню реалізації прав людини / А. Хальота // Право України. – 2001. – № 5. – С. 43–46.
8. Раттер М. Помощь трудным детям / Раттер М. ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1987. – 424 с.
9. Негодченко О. В. Характеристика методів діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини / О. В. Негодченко // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2003. – № 1. – С. 19–26.
10. Филипенко Є. П. Деякі аспекти діяльності органів внутрішніх справ щодо захисту прав дитини / Є. П. Филипенко // Порушення прав людини: торгівля людьми, гендерне насильство, сексуальна експлуатація дітей : матеріали наук. конф. курсантів і студ. вищих навч. закладів МВС України (м. Кіровоград, 12 грудня 2008 р.) / за заг. ред. В.П. Петкова. – Кіровоград : КіРЮІ ХНУВС, 2008. – С. 179–181.
11. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : монографія / А. Т. Комзюк ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.

Надійшла до редколегії 19.08.2010